

Emotionele en pedagogische verwaarlozing

Haxe, I., Holdorp, J. en A. Wolzak

www.nji.nl

November 2015

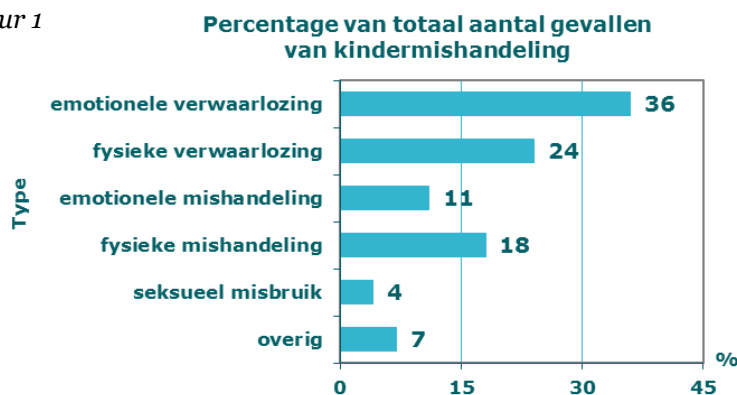
Een kans om er eerder bij te zijn

Emotionele en pedagogische verwaarlozing zijn de meest voorkomende vormen van kindermishandeling. Uit onderzoek blijkt dat 36% van de mishandelde kinderen emotioneel verwaarloosd wordt (Alink e.a., 2010) (zie fig. 1). Het zijn tevens vormen van kindermishandeling die de afgelopen jaren (samen met getuige van geweld in het gezin het meest werden gemeld bij Advies- en Meldpunten Kindermishandeling (nu: Veilig Thuis) (fig. 2.). Het aantal meldingen hierover weerspiegelt de huidige maatschappelijke alertheid op nalatigheid of in-sensitiviteit van ouders en opvoeders. Ook is er meer aandacht van professionals voor psychologische kwetsbaarheid van het kind en voor potentieel schadelijke opvoedsituaties. Waarschijnlijk is dat het gevolg van de toename van kennis in over de ernstige gevolgen voor het kind op korte- en lange termijn.

Van emotionele verwaarlozing is sprake wanneer ouders langdurig tekort schieten in responsiviteit en het geven van positieve aandacht aan het kind.

Pedagogische verwaarlozing is een vorm van emotionele verwaarlozing waarbij sprake is van onvoldoende ouderlijk gezag en onvoldoende structuur in de opvoeding van het kind.

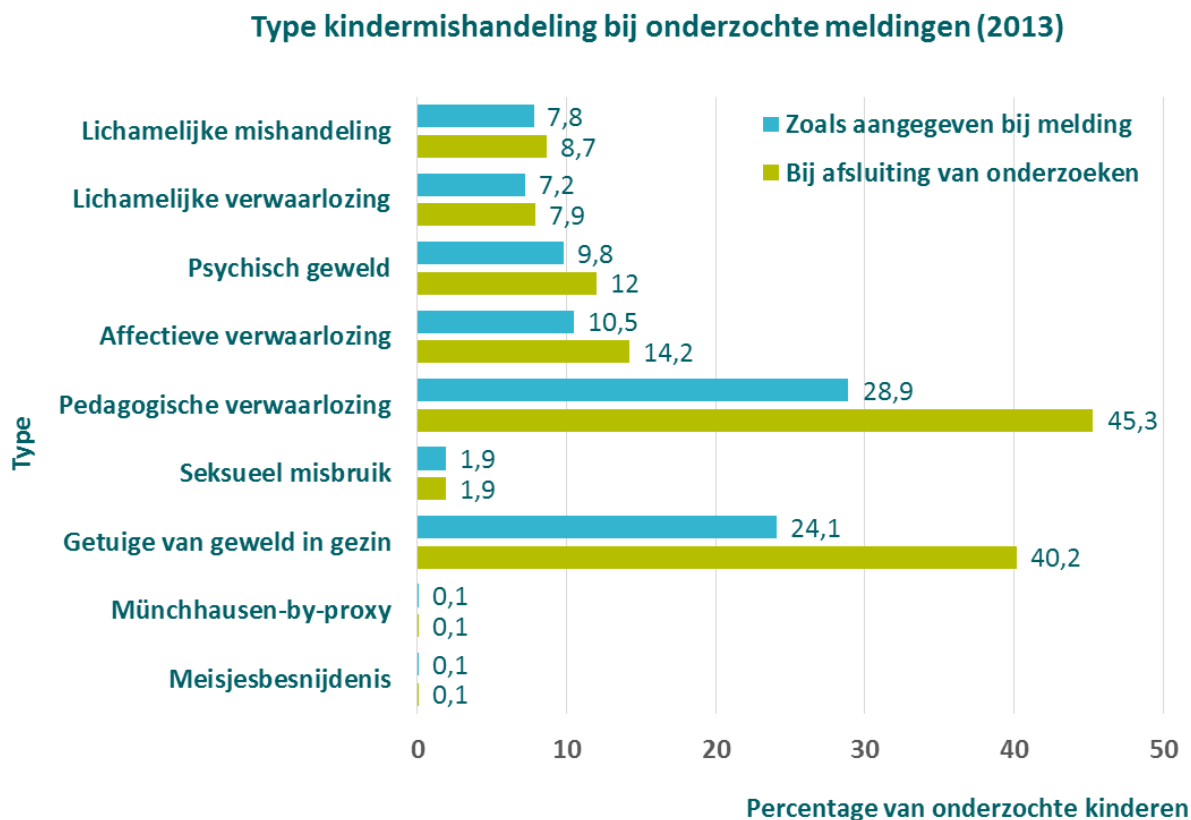
Figuur 1

Bron: Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van kinderen en jeugdigen, 2011.

Figuur 2

Bron: Jaarverslag 2013, Advies en Meldpunt Kindermishandeling en Jeugdzorg Nederland

Bij meldingen van emotionele en pedagogische verwaarlozing is vaak tegelijkertijd sprake van andere (fysieke of psychische) vormen van kindermishandeling. Dit betekent dat verwaarlozing in de praktijk gesignaleerd en aangepakt wordt tezamen met andere vormen van kindermishandeling. Laagdrempelige hulp in de buurt, bijvoorbeeld door sociale wijkteams, biedt de kans er eerder bij te zijn en ouders in een vroeg stadium te ondersteunen bij een sensitieve en positieve opvoeding. Langs deze weg kan waar nodig hulp op meer leefgebieden en hulp voor meerdere gezinsleden opgestart worden. Het gaat dan om hulp aan kinderen en hulp aan hun ouders bij het opvoeden van de kinderen, maar waar nodig ook hulp bij het persoonlijk functioneren van ouders, relatieproblemen of huisvestingsproblemen (Ten Berge e.a., 2012).

Wanneer is er sprake van verwaarlozing?

In verwaarlozende situaties is er sprake van een tekort of nalatigheid: de opvoeder toont gebrek aan emotionele, empathische betrokkenheid en beschikbaarheid; behoeften van het kind worden niet beantwoord (Baartman, 2012, Louwerse, 2014). De mate waarin er sprake is van verwaarlozing is

voor te stellen als een glijdende schaal; een continuüm dat loopt van positief opvoederschap via 'bedenklijk' opvoederschap tot aan beschadigend opvoederschap. De overgang naar een verwaarlozende situatie ligt in figuur 3 bij de pijl en zit hem in de mate van chroniciteit en schadelijkheid.

Figuur 2. Een continuüm als hulpmiddel bij de beoordeling van opvoedsituaties.

Wolfe en McIsaac (2011) spreken binnen dit continuüm van beschadigend ouderschap wanneer er:

1. sprake is van een chronisch, ernstig en escalerend patroon en
2. daaruit voortvloeiend de verhoudingsgewijs groeiende kans op psychologische schade bij en verstoorde ontwikkeling van het kind.

Ook Glazer (2011) gebruikt de term beschadigend opvoederschap wanneer er sprake is van een zich herhalend en vasthoudend patroon van beschadigende interactie.

Geldende normen en waarden binnen een cultuur en bij betrokken individuen spelen hierbij een rol. Zo is het in de Spaanse cultuur normaal als kleine kinderen rond tien uur 's avonds gaan slapen, binnen de Nederlandse cultuur vinden we dat te laat. Ook kan in verschillende culturen de mate waarin kinderen ruimte voor een eigen inbreng krijgen binnen het gezin variëren.

Toch scharen we tegenwoordig veel meer situaties en gedragingen onder verwaarlozing. Denk bijvoorbeeld aan het gebrekkig contact onderhouden als opvoeder met de school van je kinderen of geen gezamenlijke eetmomenten in het gezin. Een ander voorbeeld is het dagelijks en langdurig beeldschermgebruik als zoethoudertje zonder dat de ouder in contact is met het kind over wat het ziet en leert. Is hier sprake van verwaarlozing of bedenklijk opvoederschap?

“Maatschappelijk scherpere gedachten over bedenklijk of beschadigend opvoedend handelen, kunnen een risico op stigmatisering met zich meebrengen. Bij een te ruime definitie van verwaarlozing als vorm van kindermishandeling, schieten zoveel ouders tekort dat we de plank mis slaan.” Deze zorg sprak Kinderpsycholoog Wim Wolters in 1977 al uit (Baartman, 2012). Kenmerkend voor het onderwerp verwaarlozing is dat het lastig is overeenstemming te bereiken over begrippen als ‘tekort schieten in responsiviteit’, ‘onvoldoende positieve aandacht’, ‘onvoldoende ouderlijk gezag en structuur bieden’ en dat het gesprek erover snel ‘normatief’ van aard is. Op de glijdende schaal van positief, bedenklijk en beschadigend opvoederschap/verwaarlozing is niet eenduidig is vast te leggen wat wel en wat niet onder verwaarlozing wordt verstaan. Wel helpt het om steeds de mate van chroniciteit en schadelijkheid te onderzoeken.

Emotionele en pedagogische verwaarlozing komen, in allerlei verschijningsvormen, breed in de samenleving voor. Het gaat niet alleen om gezinnen met een lage sociaal economische status, ook de opvoeding door ouders met een hogere sociaal economische status kan tekort schieten.

Samenvattend zijn drie inzichten van belang:

1. Bij verwaarlozing is er sprake van een **chronisch patroon** van opvoederschap dat **schade aan de ontwikkeling van het kind** oplevert;
2. Wat we precies onder emotionele en pedagogische verwaarlozing verstaan is **deels cultureel bepaald**;
3. Verwaarlozing komt in diverse verschijningsvormen **in alle bevolkingsgroepen** voor.

Gevolgen

“Voor de ontwikkeling van een kind is emotionele verwaarlozing de meest destructieve vorm”
(Baartman, 2012)

Verwaarlozing is een specifieke vorm van trauma. In-sensitiviteit en het niet voldoende ‘afgestemd zijn’ op de behoeften van het kind heeft uiteenlopende gevolgen voor de ontwikkeling van een kind. Hoe jonger het kind is en hoe langer de verwaarlozing voortduurt, hoe ernstiger de gevolgen zijn. Hieronder lichten we de gevolgen toe voor het gedrag, de gehechtheid en de hersenontwikkeling van kinderen.

Gedrag

Kinderen die verwaarloosd worden kunnen internaliserende en externaliserende gedragsproblemen ontwikkelen. Dit kan uiteenlopen van lichte problemen tot zeer ernstige stoornissen.

Kinderen ervaren zichzelf niet als de moeite waard, denken dat het hun eigen schuld is en krijgen een negatief zelfbeeld. Ook kunnen ze andere mensen als onbetrouwbaar zien en een negatief mensbeeld opbouwen. Hierdoor kan depressief, angstig, teruggetrokken en zelfdestructief gedrag ontstaan.

Kinderen kunnen zich ook destructief naar anderen gedragen als gevolg van verwaarlozing, net als bij andere vormen van kindermishandeling. Dan is boosheid, opstandigheid of agressiviteit zichtbaar. Het overtreden van regels, delinquentie en middelenmisbruik kan eveneens een gevolg zijn (Ten Berge e.a., 2012).

Gehechtheid

Verwaarlozing is van invloed op de wijze waarop een kind gehechtheidsrelaties aangaat.

Onder de noemer van ‘onveilig gehecht’ worden in de [Richtlijn Problematische gehechtheid](#) drie verschillende vormen van onveilige gehechtheidsrelaties onderscheiden: vermijdende, ambivalente en gedesorganiseerde gehechtheid:

“Deze vormen van onveilige gehechtheid resulteren in verschillend gedrag:

Vermijdend-gehechte kinderen hebben, na veelvuldig te zijn afgewezen, geleerd geen beroep meer te doen op hun ouders als ze stress ervaren. Deze kinderen richten hun pijn, verdriet of angst eerder naar binnen, of reageren agressief bij spanning. In sociale contacten houden ze liever afstand, ze kunnen hun eigen boontjes wel doppen.

Ambivalent-gehechte kinderen zijn vooral onzeker door het sterk wisselende, inconsistente gedrag van hun ouders. Ze zoeken voortdurend nabijheid, zijn soms erg aanhankelijk, passief of boos. Ze missen het zelfvertrouwen van een veilig gehecht kind.

Een derde groep kinderen is gedesorganiseerd/verstoord-gehecht aan de ouders. Van deze kinderen wordt ook wel gezegd dat ze een 'verstoorde gehechtheidsrelatie' met hun ouders hebben. Deze kinderen zijn doorgaans opgegroeid met ouders die zowel een bron van steun als bron van angst zijn, bijvoorbeeld doordat de ouders het kind mishandelen of depressief zijn. Of doordat een ouder het kind niet kan beschermen tegen het geweld dat plaatsvindt in het gezin. Het jonge kind kan zich niet aanpassen aan deze onoplosbare paradox en laat daarom vreemd, gedesorganiseerd gedrag zien, zoals nabijheid zoeken bij vreemde mensen, of gaan huilen als het zijn ouder weer ziet na een korte scheiding. Oudere kinderen kunnen extreem angstig, controlerend en bazig gedrag laten zien”.

Naarmate er meer risicofactoren aanwezig zijn, wordt het risico op gedesorganiseerde gehechtheid groter (IJzendoorn en Bakermans-Kranenburg, 2010). Gedesorganiseerde gehechtheid kan als de meest schadelijke hechtingsstoornis worden gezien en geeft kans op een persoonlijkheidsstoornis op latere leeftijd (Hoogenbosch, Swagers & Bettonvil, 2014). Kinderen met deze vorm van gehechtheid hebben een inconsequente en onvoorspelbare omgang met de ouder. Enerzijds zoeken zij toenadering tot de ouder, terwijl dit tegelijk stress en angst oplevert, wat weer vermijdend gedrag tot gevolg heeft. Het kind wordt getraumatiseerd door degene die juist koestering en veiligheid had moeten bieden. Dit vergroot en compliceert de gevolgen van het trauma omdat er ook loyaliteitsproblemen kunnen ontstaan en schuld- en onmachtgevoelens bij het kind (van Grinsven en Holdorp, 2015).

Hersenontwikkeling

Een gezonde hersenontwikkeling is afhankelijk van de zogeheten *serve and return-interactie*. Een ouder zendt een boodschap (verbaal of non-verbaal) en het kind reageert daarop. Kleine kinderen zijn afhankelijk van het contact met de verzorgende ouder en zeer sensitief voor de signalen die worden uitgezonden. Weinig of geen interactie tussen baby en opvoeder leidt ertoe dat de hersenen van verwaarloosde kinderen kleiner zijn en blijven bij ernstige verwaarlozing (Swaab, 2014).

Ditzelfde geldt voor kinderen die langdurig getuige zijn van huiselijk geweld. Dit komt doordat neurale verbindingen (de 'bedrading' van de hersenen) in de eerste levensjaren niet tot stand komen of weer afsterven. De flexibiliteit van het brein is hoopgevend: hoe jonger het kind, hoe meer het kan profiteren van herstel. Een veilige omgeving en (trauma)behandeling kan zorgen voor nieuwe verbindingen in de hersenen en dat draagt bij aan herstel.

Het uitblijven van reactie van de opvoeder zorgt er ook voor dat het stresssysteem in de hersenen wordt geactiveerd en een verhoogde hoeveelheid cortisol wordt aangemaakt. De hersenen komen in een staat van permanente waakzaamheid. Chronische activiteit van het stresssysteem kan leiden tot diverse problemen waar kinderen een leven lang last van kunnen hebben:

- Leerproblemen en concentratieproblemen
- Gedragsproblemen
- Verslavingsgedrag
- Psychosomatische klachten

The Adverse Childhood Experiences Study (ACE Study) van Felitti en collega's (1998) onthulde een sterke relatie tussen de - psychische én lichamelijke - gezondheid van volwassenen en negatieve emotionele ervaringen in hun jeugd, waaronder mishandeling en verwaarlozing. Uit Leids onderzoek (2010) blijkt een specifiek verband tussen emotionele verwaarlozing en depressie en angststoornissen op latere leeftijd. Mogelijke gevolgen op latere leeftijd zijn daardoor:

- Hoge bloeddruk en hart- en vaatziekten.
- Depressie en angststoornissen
- Ernstige psychopathologie (zoals een borderline persoonlijkheidsstoornis)
- Zelf ook een verwaarlozende ouderschapstijl hanteren.

De gevolgen die hier genoemd worden, gelden overigens (grotendeels) ook voor andere vormen van mishandeling.

Risico- en beschermende factoren

Risicofactoren

Risicofactoren voor verwaarlozing zijn allereerst te vinden in de relatie tussen ouder en kind. Een slechte kwaliteit van de ouder-kindrelatie en de mate waarin de ouder het kind als een probleem of belasting ervaart zijn de sterkste voorspellers voor verwaarlozing (Richtlijn Kindermishandeling, 2015). Je kunt hierbij denken aan ouders die niet naar hun kind luisteren, hun kind negeren of aan ouders die geen activiteiten ondernemen met hun kind.

Ouderfactoren

Ook kan er bij de ouder sprake zijn van weinig zelfreflectie, weinig pedagogische vaardigheden of weinig zelfvertrouwen en -waardering. Uit langlopend onderzoek blijkt dat de kans dat kinderen worden verwaarloosd, twee keer zo groot is bij ouders die als kind ook zijn verwaarloosd (Spatz Widom, Czaja, Dumont, 2015). Tot slot kunnen veel stress en boosheid bij de ouders zelf een rol spelen bij het ontstaan van verwaarlozing.

De kans op verwaarlozing neemt tevens toe als er sprake is van risicofactoren bij de ouder zelf. Het gaat dan bijvoorbeeld om ouders met psychopathologie, verslavingsproblematiek, een licht verstandelijke beperking of problemen met de agressieregulatie.

Bovenstaande betekent dat er een belangrijke taak weggelegd is voor behandelaars van volwassenen met psychiatrische problemen. De invloed die het ziektebeeld heeft op de opvoeding van de kinderen moet altijd onderwerp van gesprek zijn. Als hulpmiddel is de zogenaamde [Kindcheck](#) ontwikkeld.

Gezinsfactoren

Diverse omstandigheden in de gezinssituatie kunnen invloed hebben op het ontstaan van verwaarlozing.

Denk hierbij aan overbelasting door alleenstaand ouderschap of door een groot gezin en werkloosheid. Als ouders vooral bezig zijn om zelf het hoofd boven water te houden, kan dit ten koste gaan van de aandacht voor het kind. Zo kan het gebeuren dat lichamelijke klachten niet tijdig serieus genomen worden en een kind te laat bij de huisarts terecht komt. Of dat een kind de zorg voor andere kinderen in het gezin op zich neemt.

Kindfactoren

Hoewel kinderen geen schuld hebben aan de verwaarlozing, loopt een kind met een gebrek aan sociale vaardigheden meer risico op verwaarlozing.

Het kan dan voorkomen dat een kind niet goed kan aangeven wat het nodig heeft in het contact met ouders, of dat het door ouders als lastig in de omgang wordt ervaren.

De risicofactoren die hier genoemd zijn, spelen ook een rol bij het ontstaan van andere vormen van kindermishandeling. Zie voor een uitgebreide beschrijving het NJi-dossier Kindermishandeling: [Risicofactoren voor het ontstaan van kindermishandeling](#).

Beschermende factoren

De aanwezigheid van beschermende factoren bij ouders of in de gezinssituatie heeft een gunstige invloed op aanwezige risicofactoren of op de ontstane situatie. Daardoor neemt het risico op verwaarlozing af of stopt de verwaarlozing.

Beschermende factoren bij het kind verkleinen veelal de impact van de verwaarlozende situatie die al ontstaan is.

Ook hier geldt weer dat de beschermende factoren niet alleen van invloed zijn op verwaarlozing, maar ook op het ontstaan en de impact van andere vormen van kindermishandeling

Bij de ouder zijn opvoedvaardigheden en welzijn van de ouder belangrijke beschermende factoren. Ook zelfreflectie kan een beschermende factor zijn. Van der Pas (2013) benoemt 'het reflecteren door ouders op het werkvloergebeuren' als een zogenaamde buffer voor ouderschap. "Zijn ze in staat om boven het dagelijkse geharrewar uit te stijgen en te observeren wat er gebeurt? Zien ze andere handelingsmogelijkheden, of zijn zij ingezogen in de opvoedsituatie? Ouders kunnen zelf concluderen dat het niet lekker gaat op hun werkvloer. Het innemen van de metapositie helpt de ouder om afstand te nemen van de dagelijkse gang van zaken, om weer zicht te krijgen op het kind.

In de gezinssituatie hebben positieve invloedrijke andere volwassenen een beschermende werking, naast een stabiele woonsituatie en een positieve schoolomgeving (NVO, NVMW en NIP, 2015).

Bij het kind zijn een gevoel van perspectief, zingeving en de beleving van eigen effectiviteit beschermende factoren. Daarnaast zijn er een aantal vaardigheden, zoals een vermogen tot zelfregulatie, oplossingsvaardigheden en sociale vaardigheden die de impact van de verwaarlozing op de ontwikkeling van een kind kunnen verkleinen.

Signaleren van verwaarlozing

Er zijn situaties waarin het overduidelijk zal zijn dat er sprake is van verwaarlozing. Maar vanwege het normatieve karakter van verwaarlozing is het bij minder duidelijke situaties van belang zo veel mogelijk samen met ouders en zo nodig andere professionals een beeld te vormen van een situatie. Breng daarom de signalen zo concreet mogelijk in kaart.

Bij de signalering van verwaarlozing kunnen onderstaande vragen als hulpmiddel worden gebruikt:

- Hoe actief zijn ouders in hun opvoeding? Zijn er signalen die wijzen op (pedagogische) nalatigheid door ouders? Is er sprake van te streng opvoeden of juist opvoeden zonder grenzen?
- Gaat het kind regelmatig naar school, peuterspeelzaal of dagverblijf? Zijn ouders enigszins betrokken bij de dagbesteding van het kind?
- Hoe is de dagelijkse verzorging (voeding, slaap, kleding)? Is er zo nodig medische verzorging? Is er bijv. sprake van periodiek bezoek aan een tandarts?
- Hoe is de relatie-ouder kind te kenmerken? Herkennen ouders de behoeften van het kind en beantwoorden zij die adequaat? Met andere woorden: zijn ouders sensitief in hun opvoeding? Zijn zij voorspelbaar in hun opvoeding?
- Hoe gaat het kind het contact met de ouders aan? Ervaart het kind de ouders als veilig en voorspelbaar? Hoe is de gehechtheidsrelatie te omschrijven?
- Hoe is het gedrag van het kind te kenmerken? Is er sprake van internaliserende of externaliserende gedragsproblemen?

Ga na in welke mate voorgaande punten aan de orde zijn. Voor elk van deze vragen geldt:

Is er sprake van *chroniciteit*: hoe lang zie je dit gedrag/probleem al? Is er sprake van een patroon dat dusdanig lang bestaat dat de kans op ontwikkelingsschade bij het kind toeneemt?

Welke *risicofactoren* spelen hier een rol? Was het vroeger anders? Waardoor is het veranderd?

En vervolgens: als dit probleem niet opgelost wordt, welke *ontwikkelingsschade* zou dat dan op kunnen leveren voor dit kind? Hoe zwaar weeg je die mogelijke schade?

Realiseer je, bij zorgelijke observaties, dat het menselijk is dat je hier liever niet bij betrokken raakt. Accepteren dat het écht om een schadelijke situatie gaat, waardoor je daar als professional en als mens bij betrokken en verantwoordelijk voor raakt, is moeilijk (Baartman, 2012). Het zijn situaties die om een lange adem vragen.

Praten met ouders en kinderen

In gesprek gaan met ouders en/of kinderen over een vermoeden van verwaarlozing is voor veel professionals een lastige taak. De wijze waarop je het gesprek voert worden bepaald door de relatie die je met hen hebt als professional. Voor een goed gesprek met ouders en/of kinderen zijn een aantal uitgangspunten en vaardigheden van belang die nader worden toegelicht in NJi-dossier Kindermishandeling: [In gesprek met kind en ouders](#).

Specifiek voor een gesprek over vermoedens van verwaarlozing kunnen de volgende aandachtspunten aanvullend behulpzaam zijn.

- Het gaat niet om waarheidsvinding ('is dit verwaarlozing?') maar om het voeren van het gesprek met ouders over zorgen én het gezamenlijk formuleren van mogelijke oplossingen. Benader ouders als samenwerkingspartners, door hen te vragen of en hoe ze zelf last hebben van het probleem. Wat is hun voornaamste zorg? Wat zouden ze willen dat er verandert? Een oplossingsgerichte benaderingswijze geeft ouders zelf de mogelijkheid om te werken aan een verbetering van de situatie.
- Vertel ouders in zo concreet mogelijke bewoordingen wat je ziet. Deel met hen jouw kennis dat dit signaal kan duiden op onveiligheid voor het kind. Deze ik-boodschap is volgens Adriaenssens (2010) effectief omdat je de ouder daarmee als het ware deelgenoot maakt van jouw 'professioneel dilemma'. Uit neurobiologische onderzoek blijkt dat deze houding een kalmerende werking heeft op de spanning en emoties van ouders; het alarmcentrum in de hersenen wordt, anders dan bij een gesprek over 'schuld', niet geactiveerd.
- Ouders kunnen veel hebben aan psycho-educatie: hoe kan een situatie als deze ontstaan, wat kunnen gevolgen zijn voor de kinderen en wat werkt bij het verbeteren van de situatie.

- De interactie met een kind kan gekleurd worden door de kwaliteit van de hechtingsrelatie van het kind met de ouders. Kinderen die te maken hebben gehad met verwaarlozing kunnen het als zeer ongemakkelijk en bedreigend ervaren als volwassenen hen genegenheid en aandacht geven. De kans dat ze deze pogingen afwijzen is groot, ondanks hun behoefte hieraan. Hier kan gedesorganiseerde gehechtheid een rol spelen. Ook kan het juist gebeuren dat een kind zich juist heel gemakkelijk toevertrouwt aan vreemden, waardoor het erg afhankelijk en openhartig overkomt.

Houdt hier rekening mee in de wijze waarop je contact maakt tijdens het gesprek.

Interventies

Eerder concludeerden we al dat er bij verwaarlozing sprake is van een mate van chroniciteit die maakt dat een patroon van schadelijk opvoeden of nalaten ontstaat. Een schadelijk en chronisch patroon vraagt om een intensieve en soms ook langdurige aanpak. Doelen van de hulp zijn: inzicht in het eigen handelen of nalaten en de gevolgen ervan, leren toepassen van nieuwe pedagogische vaardigheden en dit langdurig volhouden, ook als er niet direct verbetering lijkt op te treden.

Verwaarlozing is waarschijnlijk de minst onderzochte vorm van kindermishandeling als het gaat om werkzame interventies (Bentovim, 2015). Ondanks de huidige maatschappelijke en professionele aandacht voor emotionele en pedagogische verwaarlozing is (internationaal) de ontwikkeling van interventies op dit terrein achter gebleven (Turney & Taylor, 2014). De oorzaken die ten grondslag liggen aan emotionele en pedagogische verwaarlozing zijn verscheiden, dat maakt dat een effectieve aanpak zal moeten bestaan uit verschillende interventies (Turney & Taylor, 2014, ten Berge, 2012).

Onderstaande interventies die in Nederland worden uitgevoerd zijn opgenomen in de Databank Effectieve Interventies. Hoewel ze niet specifiek gericht zijn op het stoppen van verwaarlozing kunnen ze wel worden ingezet voor het stimuleren van pedagogische vaardigheden en sensitief ouderschap:

- Homestart
- VoorZorg
- Stevig Ouderschap
- Triple P
- Intensieve orthopedagogische gezinsbehandeling (IOG)
- VIG (voorwaardelijke interventie in gezinnen)
- Jeugdhulp thuis
- Bemoeizorg in de jeugdgezondheidszorg
- VHT en K-VHT
- Moeders informeren Moeders (MIM)

- Ouder-baby interventie

Beschrijvingen van deze interventies, met informatie over de onderbouwing en effectiviteit van deze interventies, zijn te vinden in de [databank Effectieve Jeugdinterventies](#).

Meer informatie over werkzame bestanddelen van deze interventies is te vinden in NJi-dossier Kindermishandeling: [Wat werkt?](#)

Videotips

Voor kinderen:

Het Klokhuis over kindermishandeling: [Over verwaarlozing](#)

Voor professionals en ouders:

Harvard University: [The Science of Neglect](#)

Harvard University: [Serve & Return Interaction Shapes Brain Circuitry](#)

UMass Boston: [Still Face Experiment](#)

Voor jongeren, ouders en professionals:

IKON: [Sprakmakende Zaken over kindermishandeling](#)

Bronnen

Alink, L., IJzendoorn, R. van, e.a. (2010), De Tweede Nationale Prevalentiestudie Mishandeling van Kinderen en Jeugdigen (NPM-2010), Leiden Attachment Research Program TNO Child Health.

Baartman, H. (2012) Emotionele mishandeling, een lastig te duiden begrip. In tijdschrift Kindermishandeling, december 2012.

Bentovim, A. (2015) Hope for Children and Families, an introductory overview. Child and Family Training, United Kingdom.

Berge, I. ten (2012). Stoppen en helpen, een adequaat antwoord op kindermishandeling. Nederlands Jeugdinstituut, Utrecht.

Eimers, D. Blauwe plekken op de ziel. In Tijdschrift Kindermishandeling, december 2012.

Glaser, D. (2011) How to deal with emotional abuse and neglect – further development of a conceptual framework (FRAMEA). Child Abuse and Neglect 35 (2011). 866-875.

Grinsven, F. van en J. Holdorp. (2015) Trauma-georiënteerde hulp voor kinderen met een complex trauma in gezinsvervangende woonsituaties. Utrecht: Nederlands Jeugdinstituut.

IJzendoorn, R. van en Bakermans-Kranenburg, M. (2010) Gehechtheid en Trauma, Hogrefe Uitgevers, Amsterdam

Jeugdzorg Nederland (2013). Jaarverslag Advies en Meldpunt Kindermishandeling

Lauwerse. E.H. (2014) Een einde maken aan 'de verwaarlozing van verwaarlozing', een eerste inkadering van het begrip kinderverwaarlozing en implicaties voor beleid. VWS, UU

Pas, Alice van der (2013) Handboek methodische ouderbegeleiding, deel 3: Opvoedproblemen nader verklaard, SWP

NVO, NVMW en NIP (2015, nog te verschijnen) [Richtlijn Kindermishandeling](#)

Swaab, D. In NRC, 6 september 2014.

Turney, D., Taylor, J. (2014) Interventions in Chronic and Severe Neglect: What Works? Child Abuse Review Vol. 23: 231-234 (2014).

Spatz Widom, C., Czaja, S.J. & Dumont, K.A. (2015) Intergenerational transmission of child abuse and neglect: Real or detection bias? Science 27 March 2015: Vol. 347 no. 6229 pp. 1480-1485.

Wolfe, D.A., McIsaac, C. (2011) Distinguishing between poor/dysfunctional parenting and child emotional maltreatment. Child Abuse and Neglect 35 (2011). 802-813.